

İZMİR AMERİKAN KONSOLOS YARDIMCISI JOHN WILLIAM HAIGH'İN ANADOLU GEZİSİ

THE IZMIR AMERICAN DEPUTY CONSUL JOHN WILLIAM HAIGH'S ANATOLIAN TRIP

Aymelek ŞENEL*

Geliş Tarihi/Received:25.04.2021

Kabul Tarihi/Accepted:15.06.2021

ŞENEL, Aymelek, (2021), "İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı John William Haigh'in Anadolu Gezisi", Belgi Dergisi, S.22, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Yaz 2021/II, ss. 507-530.

Öz

Bu çalışmada 1951 yılında İzmir Amerikan Konsolosluğu'nda Konsolos Yardımcısı olarak görev yapan John William Haigh'in 20 Haziran 1951 tarihli bir raporu incelenmiştir. Konsolos yardımcısı, 5 Nisan 1951-25 Nisan 1951 tarihleri arasında İzmir'den başlayarak Gaziantep'e uzanan bir geziye çıkmış ve bu gezi ile ilgili gözlemlerini söz konusu rapor ile ABD Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir. Haigh, gezisinde özellikle Türkiye'de bulunan Amerikalılarla iletişim kurmaya çalışmıştır. Konsolos yardımcısı çıktığı gezide Türkiye'nin büyük bir kısmını ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Haigh gezisine İzmir'den başlamış; karayoluyla Manisa, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Ankara, Kırşehir'den geçerek Kayseri'ye ulaşmıştır. Daha sonra Kayseri-Talas, Çiftahan, Adana, Tarsus, Mersin, İskenderun, Antakya ve Gaziantep'i ziyaret etmiş, İskenderun'dan İzmir'e deniz yolu ile geri dönmüştür. Konsolos yardımcısı söz konusu raporunda ziyaret ettiği bölgelerde karşılaştığı Amerikalılarla ilgili izlenimlerini aktarmış; ayrıca gezi rotasında yer alan şehirlerdeki hastane ve okul gibi Amerikalıların kurduğu veya görev aldığı kurumların durumları hakkında bilgi vermiştir. John William Haigh'in gezi boyunca ziyaret ettiği Amerikan kurumlarının, Protestan bir misyoner örgütü olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) ya da daha yaygın kullanımıyla Amerikan Board tarafından kurulduğu ve desteklendiği görülmektedir. Rapor, söz konusu dönemde Türkiye'de faaliyette bulunan Amerikan kurumlarının durumu hakkında bilgi vermesi açısından dikkate değerdir. Haigh'in raporu, Türkiye'de bulunan Amerikalılara odaklanması açısından da ciddi bir önem arz etmekte ve söz konusu dönemde kaleme alınan diğer raporlardan ayrılmaktadır. Çalışmada; okul, klinik veya hastane gibi Amerikan kurumlarında görev yapan ve konsolos yardımcısı ile görüştüğü belirtilen kişilerin Amerikan Board personel kayıtlarında yer alan kısa bilgilerine yer verilmiştir. Bununla birlikte konsolos yardımcısının raporu kaleme alırken zaman zaman subjektif değerlendirmelerde bulunduğu ve dönemin Amerikan iç siyasetinin etkisinden uzaklaşmakta zorlandığı göze çarpmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *John William Haigh, İzmir Amerikan Konsolosluğu, Mccarthyizm, Misyonerlik, Talas Amerikan Okulu, Kayseri Sümerbank, Adana Amerikan Kliniği.*

* Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, aymeleksenal@hotmail.com, (https://orcid.org/0000-0003-1545-2133).

Abstract

This study aims at examining the report dated 20 June 1951 of John William Haigh, who served as the Deputy Consul at Izmir American Consulate in 1951. The vice-consul made a trip from Izmir to Gaziantep between April 5, 1951 and April 25, 1951 and sent his observations about this trip to the US Department of State with the report in question. In the voyage, Haigh tried particularly to communicate with the Americans living in Turkey. The vice-consul had the opportunity to visit a large part of the country. Haigh started his journey from Izmir; reached Kayseri by road passing through Manisa, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Ankara and Kırşehir. During his trip he also visited Kayseri-Talas, Çiftehan, Adana, Tarsus, Mersin, İskenderun, Antakya and Gaziantep and returned from İskenderun to İzmir by sea. In his report Haigh, conveyed his impressions regarding the Americans he met and gave information about the status of the institutions such as school and hospitals where Americans worked. It is understood that the American institutions John William Haigh visited during his trip were established and supported by the American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM), a Protestant missionary organization, or generally known, the American Board. The report is noteworthy because it gives information about the state of the American institutions operating in Turkey during the period in question. The report is also of serious importance in terms of its focus on Americans lived in Turkey and separated from other reports penned in the said period. In the study; short information were given regarding the persons who worked in the American institutions such as schools, clinics or hospitals and were said to have met with the deputy consular included in the personnel records of the American Board. Moreover, it is significant to note that the deputy consul made, now and then, subjective evaluations while drafting the report and had difficulty in moving away from the influence of the American domestic politics of the period.

Keywords: *John William Haigh, Izmir American Consulate, McCarthyism, Missionary, Talas American School, Kayseri Sumerbank, American Clinic of Adana.*

Giriş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) iki süper güç olarak ortaya çıkmış ve dünya siyaseti bu devletler etrafında şekillenmiştir. Ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Türkiye, jeopolitik önemi ile gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB, Türkiye'den toprak ve Boğazlar'da bazı imtiyazlar talep etmiştir.¹ Bu talepler, Türk hükümetinin savaş sonrası döneme dair endişelerini artırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda aktif tarafsızlık politikası izlemesi ve savaşın sona ermesine kısa bir süre kala Almanya'ya savaş ilan etmesi, uluslararası arenada yalnız kalma tehlikesini de beraberinde getirmiştir. Ancak SSCB'nin yayılmacı bir siyaset izlemesi, ABD'nin çıkarlarına ters düşmekte ve ABD tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile ABD, Türkiye'nin SSCB'ye karşı desteklenmesi konusunda taraf olduğunu göstermiştir. Bu şartlar altında Türkiye-ABD arasındaki ilişkiler tarihsel süreçte görülmemiş düzeyde gelişmiştir.² Bütün bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de bulunan Amerikalıların sayısında bir artış olmuş ve bu durum Türkiye'de görev yapmakta olan Amerikalı diplomatların da dikkatinden kaçmamıştır.

Çalışmaya konu olan raporun yazarı John William Haigh, 8 Nisan 1907'de Lawrence Massachusetts'de doğmuştur. Lawrence High School'dan mezun olmuştur. Çeşitli sektörlerde çalıştıktan sonra 1941-1945 yılları arasında ABD Savaş Bakanlığı'nda ve Amerikan ordusunda görev almıştır. 1946 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başlayan Haigh, ilk olarak 4 Nisan 1946'da Moskova'ya atanmıştır. Moskova'dan sonra 3 Haziran 1947'de Şangay'da görevlendirilmiş ve 18 Ekim 1947'de burada konsolos yardımcılığı görevine terfi etmiştir. Şangay'dan sonra 1 Temmuz 1948'de Capetown'a tayin edilmiştir.³ John William Haigh, 6 Ocak 1949 tarihinde, 3.810 dolar maaşla "Konsolos Yardımcısı" sıfatıyla İzmir Amerikan Konsolosluğu'nda görevlendirilmiştir.⁴ Haigh, İzmir'den sonra Paris, Milan, Manchester ve Tokyo'da görev yapmış, 1967 yılının Nisan ayında ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki görevinden ayrılmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın 1975 Temmuz bültenine göre John William Haigh, 6 Haziran 1974 tarihinde İtalya, Verona'da vefat etmiştir. Aynı bültende eşinin adının Renata Haigh olduğu belirtilmektedir.⁵

John William Haigh'in 20 Haziran 1951 tarihli raporu "*İzmir Konsolosluk Bölgesinin Bölümleri Üzerinden Otomobil Gezisi*" başlığını taşımaktadır.⁶ Ancak raporun içeriğine bakıldığında konsolos yardımcısının gezisinin İzmir konsolosluk bölgesi ile sınırlı kalmadığı görülmektedir. Haigh gezisine İzmir'den başlamış; Manisa, Balıkesir, Bursa, Eskişehir,

1 Mehmet Gönübol, Cem Sar vd., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 2014, ss. 191-195; Selim Deringil, Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, ss. 259-266.

2 Söz konusu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerinin kapsamlı bir incelemesi için bkz.: Nuri Karakaş, Türk-Amerikan Siyasal İlişkileri (1939-1952), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013; Oral Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, İmge Kitabevi, Ankara 2016; Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt: I, 1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul 2012, ss. 522-560; Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51, Sayı 1 (1996), ss. 275-287.

3 Biographic Register of the Department of State, April 1, 1949, U.S. Government Printing Office, Washington D.C. 1949, p. 168.

4 Foreign Service List, January 1, 1950, U.S. Government Printing Office, Washington D.C. 1950, p. 102.

5 Department of State Newsletter, July 1975, No. 170, p. 64.

6 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From İzmir to Department of State, Telegram No:60, 20 June 1951.

Ankara, Kırşehir, Kayseri, Çiftahan, Tarsus, Mersin ve Adana'yı geçerek İskenderun'a ulaşmıştır. Daha sonra Antakya, Gaziantep ve Kahramanmaraş'a gitmiştir. İzmir'e geri dönüşte ise İskenderun'dan sonra deniz yolu kullanılmıştır. Raporda Haigh'in yanında yolculuk yapan başka kimselerin olup olmadığı belirtilmemiş olsa da Talas'ta bulunduğu sırada bir kadının Haigh'in eşiyile konuştuğu ifade edilmektedir. Bu bilgi ışığında gezi sırasında konsolos yardımcısının yanında eşi Renata Haigh'in de bulunduğu anlaşılmaktadır.

Gezi raporu gizli ibaresi taşımasına rağmen rapora gizli ibareli bir ek konulmuştur. Haigh, raporun söz konusu kısmında, Talas Amerikan Okulu'nda görev yapan bir öğretmenin Sovyet yanlısı eğilimlere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu kişinin adı verildiği için bu kısmın gizli ibaresi ile dışişleri bakanlığına gönderildiği düşünülmektedir.⁷ Bu kısım dışında rapora Haigh'in ziyaret ettiği şehirlerin işaretlendiği bir harita da eklenmiştir.⁸ Son sayfada, raporun dönemin İzmir Amerikan Konsolosu E. F. Rivinus tarafından onaylandığı belirtilmektedir. Ayrıca raporun orijinalinin ABD Dışişleri Bakanlığı'na, birer kopyasının ise ABD Ankara Büyükelçiliği'ne ve İstanbul Başkonsolosluğu'na gönderilmiş olduğu da ifade edilmektedir.

Truman Doktrini ve Marshall Planı gibi yardımlar neticesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gelişmesi ile birlikte Türkiye'de bulunan Amerikalıların sayısında artış olduğu bir gerçektir. Bununla birlikte söz konusu dönemde John William Haigh gibi diplomat ve benzeri uzmanlar, üst makamlarını bilgilendirmek için Türkiye'deki gelişmelerin anlatıldığı çeşitli raporlar kaleme almışlardır. Bu dönemde kaleme alınan raporların çoğunlukla Türkiye'nin ekonomik durumuna odaklandığı öne sürülebilir. Max Weston Thornburg başkanlığında Graham Spry ve George Seule'den oluşan bir heyetin hazırladığı "Thornburg Raporu", söz konusu dönemde hazırlanan raporların en bilinenlerindedir.⁹ Haigh'in gezisinin sona ermesinden bir gün önce, İzmir Amerikan Konsolosu olan Edward F. Rivinus da Batı Anadolu'da bir geziye çıkmış ve bu gezide şahit olduğu, Türkiye'deki değişime dair gözlemlerini bir rapor olarak Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na göndermiştir.¹⁰ Belirtmek gerekir ki John William Haigh'in raporu, büyük oranda gezinin yapıldığı dönemde Türkiye'de bulunan Amerikalılara odaklanması bakımından söz konusu diğer raporlardan ayrılmaktadır.

1. John William Haigh'in Gezi Raporu

John William Haigh'in raporu U.S. National Archives'da (ABD Ulusal Arşivleri) bulunmaktadır. U.S. National Archives verilerine Gale dijital koleksiyonundan erişim sağlanmıştır.¹¹ Rapor toplam on bir sayfadan oluşmaktadır. İlk dokuz sayfada toplam on

7 Bkz. Ek I.

8 Bkz. Ek II.

9 Şevket Pamuk, Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 226; Yaşar Semiz, Güngör Toplu, "Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi: Thornburg Raporu", Toplum Bilimleri Dergisi, Cilt 13, Sayı 27 (2019), s.462. Thornburg raporunun yanısıra aynı dönemde hazırlanan "Hilts Raporu" ile "Barker Raporu" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Sami Güven, 1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998.

10 Aymelek Şenel, "Amerikalı Bir Diplomatın Gözünden 1951 Yılında Batı Anadolu: E. F. Rivinus'un İzmir Konsolosluk Bölgesi Gezisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 20, Sayı 41 (Güz 2020), ss. 729-761.

11 www. gale.com/intl/c/democracy-in-turkey-1950-1959-records-of-the-us-state-department-classified-files. (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018).

dört alt başlık halinde raporun esaslı yer almaktadır. Söz konusu alt başlıklar "Amaç, Yol güzergâhı, Yollar, Arazi, Talas-Kayseri, Politik gözlem, Çiftehan'da, Tarsus'ta, Mersin'de, Adana'da, İskenderun'da, Antakya'da, Gaziantep'te, Gemide" olarak adlandırılmıştır. Raporun son iki sayfasında ise daha önce sözü edilen gizli ibareli ek ile gezi sırasında ziyaret edilen şehirlerin işaretlendiği harita yer almaktadır. Bu çalışmada İzmir Amerikan Konsolosluğu'nda Konsolos Yardımcısı olarak görev yapan John William Haigh'in gezdiği Anadolu şehirleri ve yol güzergâhındaki gözlemlerinin ardından görüştüğü Amerikalılar ve bunların çalışmaları hakkındaki raporu incelenecek ve konsolos yardımcısının bakış açısı değerlendirilecektir. Raporun daha iyi anlaşılabilmesi için metinde adı geçen kişi ve kurumlar hakkında kısa bilgiler verilecek, son bölümde toplu bir değerlendirme yapılacaktır.

John William Haigh, raporunun girişinde ilk olarak söz konusu raporu hazırlamasının amacını belirtmektedir. Türkiye'de "daha önce hiç olmadığı kadar çok" Amerikalı bulunduğunun altı çizilmektedir. Bu Amerikalıların birçoğunun Türkiye'de sivil veya askeri yardım işleri ile meşgul olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Türkiye'deki Amerikalıların Türkiye'nin belli bir bölgesinde bulunmadığı ve çeşitli bölgelere yayıldığı da eklenmektedir. Türkiye'de yaşayan Amerikalıların herhangi bir kişisel sorun yaşayıp yaşamadığının anlaşılması, bu sorunlar karşısında konsolosluğun Amerikalılara yardım edip edemeyeceğinin tespit edilmesinin amaçlandığı vurgulanmaktadır. Ayrıca birçok Amerikalının konsolosluğa Türkiye'de bulunduğu dair bildirimde bulunmadığı, kayıt yaptırmadığı hatırlatılmaktadır. Amerikan vatandaşlarına konsolosluğa kayıt yaptırmanın avantajlarını anlatmak da gezinin yapılma amaçlarından biri olarak gösterilmektedir. Haigh, "özellikle böyle sıkıntılı zamanlarda" Amerikan vatandaşlarının huzurunun ve nerede olduklarının konsolosluğun en büyük endişesi olduğunu belirttikten sonra bu durumu onlara anlatmak için mümkün olduğu kadar çok Amerikalı ile kişisel temasta bulunmak istediğinden söz etmektedir. Söz konusu "sıkıntılı zamanlar" ile neyin kastedildiği açıklanmamaktadır. Ancak Türkiye'de çalışan Amerikalıların vatanlarından uzakta oluşu, görev yaptıkları bölgelerin fiziki şartlarındaki yetersizlikler gibi konuların birer stres kaynağı olarak görüldüğü düşünülebilir. Bununla birlikte Haigh'in raporunda, soğuk savaşın beraberinde getirdiği bir endişe ile zaman zaman bir Amerikalı olarak SSCB ile ilgili bakış açısına yer verdiği de görülmektedir. Ayrıca bazı Amerikalıların Sovyet yanlısı bakış açısına sahip olabileceği kaygısı da dile getirilmektedir. "Sıkıntılı zamanlar" ifadesi ile konsolos yardımcısının bu konulardaki kaygısının yansıtıldığı da öne sürülebilir.

John William Haigh, Türkiye'de görev yapan Amerikalılar ile yaptığı görüşmelerin memnuniyet verici olduğunu ifade etmektedir. Birçok Amerikalının, konsolosluğun kendilerinin nerede olduklarıyla ilgilenmesinden memnun kaldığını belirtmektedir. Aynı zamanda konsolos yardımcısı, bu gezinin, "milletin" doğasını ve fiziksel yönlerini daha iyi anlamak noktasında kendisine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır.

Raporun "Yol Güzergâhı" başlıklı alt bölümünde Haigh, hangi tarihlerde yolculuk yaptığı konusunda bilgi vermektedir. Buna göre 5 Nisan 1951'de saat 08.00'da Manisa ve Balıkesir üzerinden Bursa'ya hareket ettiğini belirtmektedir. 6 Nisan'da Bursa'dan ayrıldıktan sonra Eskişehir'den geçerek Ankara'ya ulaştığı ifade edilmektedir. 8 Nisan'da Ankara'dan yola çıkmış, Kırşehir ve Kayseri üzerinden Talas'a ulaşılmıştır. 10 Nisan'da

Talas'tan Çiftehane'ya, 11 Nisan'da Çiftehane'dan Tarsus ve Mersin'e geçilmiştir. 12 Nisan'da Adana'da, 13 Nisan'da İskenderun'da, 14 Nisan'da Antakya'da, 16-17 Nisan'da Gaziantep'te bulunmuştur. 18 Nisan'da İskenderun'a geri dönen Haigh, 19 Nisan'da Devlet Denizyolları ile İzmir'e doğru yola çıkmıştır.

"Yollar" başlıklı alt bölümde Türkiye'nin o dönemdeki yol durumu hakkında yorum yapılmaktadır. Haigh, Türkiye'de yol şebekesinin yavaş yavaş iyileştirildiğini ancak hâlâ zayıf ve yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Ülkenin güneyinde, batıdan doğuya direkt uzanan bir güzergâh bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu durumun büyük bir eksiklik olarak karşılandığı ve otomobille seyahat eden biri için büyük sıkıntılar yarattığı anlaşılmaktadır. Haigh, İzmir'den yola çıkan bir kişinin İskenderun'a ulaşmak için Bursa'ya doğru kuzey yolunu takip etmesi, buradan Ankara'ya doğru doğuya gitmesi ve oradan güneye ulaşması gerektiğini aktarmaktadır. Bu durumun ise yolculuğu yaklaşık 800 km (500 mil) uzattığını ifade etmektedir.

Haigh'in gezi güzergâhı boyunca geçtiği yolları yetersiz bulduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin güney-merkez bölümü hariç, kat edilen yolların genellikle toprak ve çakıllı olduğu aktarılmaktadır. Tarsus'tan Mersin'e doğru Toros dağları üzerinden geçen yolun İngiliz ve Fransız mühendisler tarafından yapıldığı ve bu yolun asfaltlanmış olduğu belirtilmektedir. Ayrıca İskenderun hattında ve Antakya havalisi boyunca yolların iyi bir durumda olduğuna da işaret edilmektedir. Bununla birlikte Haigh'e göre yolculuk boyunca geçtiği en kötü yol, Gaziantep güzergâhında bulunmaktadır. Bu yolun son 15-20 kilometresinin (yaklaşık 10-15 mil) diğer kısmına göre daha da zorlu olduğu ve yolculuğun saatte 15 kilometreye kadar düştüğünü belirtilmektedir.

Güney bölgesi haricinde Türkiye'nin batısında kat edilen yolun, Bursa-Eskişehir arası dışında iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. İzmir'den Bursa'ya kadar olan bölümün, Bursa yakınlarındaki "Apoloyont Gölü"¹² (Uluabat Gölü) kenarından geçen bozuk bir uzantı haricinde seyahat etmeye uygun olduğu belirtilmektedir. Bursa-Eskişehir arasındaki yolun dağ çıkıntıları boyunca hızla yükselen keskin virajlarla dolu olduğu ifadesinden, bu durumun tehlike yarattığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Eskişehir ve Ankara arasındaki yolun, tozlu olsa da genel olarak Ankara'ya hızlı bir şekilde ulaşılmasını sağlayan bir durumda olduğu belirtilmektedir.

John W. Haigh, yolculuğu sırasında Amerikan yol ekipmanları gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca bazı yolların yakın bir zamanda tesviye edildiğinin bariz olduğu işaret edilmektedir. Ancak konsolos yardımcısına göre yol yapımı ve tesviyesi konusunda devam eden ve tamamlanan işler, sarf edilen para ve insan gücü ile orantılı değildir. Bununla birlikte bu kanaate hangi veriler üzerinden ulaşıldığı noktasında bir açıklama yapılmamaktadır. Haigh'in bu konudaki eleştirisinin, yapılan işlerde bir devamlılık ve düzen bulunmaması ile ilgili olduğu yorumu yapılabilir. Çünkü yol boyunca şahit olduğu eksikliklere temas ederken, bazı tehlikeli virajlara uyarı işaretleri ile dikkat çekildiği ancak bu önlemin değişken olduğu ve her tehlikeli virajda uyarı işareti bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu durumun otomobil kullanıcısının her tehlikeli noktanın işaretlendiğini varsaymasına yol açabileceği belirtilmektedir. Haigh, söz konusu eksiklikleri tedbirsizlik olarak adlandırmakta ve bu tür uygulamaların ciddi tehlike yarattığına dikkat çekmektedir.

12 Gölün adı raporda "Apoloyont" yerine "Apoloyon" olarak geçmektedir.

Ayrıca raporda, Türkiye'deki karayolu gelişiminin dikkate alınmayacak bir seviyede olduğu iddia edilmektedir.

Raporun "Arazi" başlıklı bölümünde Haigh, Türkiye'nin tarım toprakları açısından zengin görüldüğünü belirtmektedir. Tarım alanlarının öküz ve at gibi yük hayvanları tarafından sürülmüş olduğu gözlemlenmiştir. Ancak en azından otoyol boyunca makineleşmeye dair fazla bir belirti görülmediği de aktarılmaktadır. Türkiye'nin dağlık bir bölgede olmasına rağmen verimli vadiler, platolar, ovalar ve pek çok yaşam alanı barındırdığına dikkat çekilmektedir. Haigh, bu noktada Türkiye ve Sicilya arasında bir kıyaslamaya gitmektedir. Sicilya'da toprağın neredeyse her santiminin verimli kullanıldığını ancak Türkiye'nin geniş bir alana sahip olmasına rağmen buradaki toprakların tam kapasite ile işlenmediğinin altını çizmektedir.

2. John William Haigh'in Kayseri İzlenimleri

Haigh'in raporunda, gezi rotasında yer alan şehirler, kurumlar ya da kişilerle ilgili pek fazla ayrıntı bulunmamaktadır. Ancak Talas Amerikan Erkek Okulu konusunda olduğu gibi bazı noktalar üzerinde daha fazla durulmuş ve bu noktalarda ayrıntılı gözlemler aktarılmıştır. Raporun "Talas-Kayseri" alt başlıklı bölümünde Talas Amerikan Erkek Okulu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca "Politik Gözlem" başlığı altında atıf yapılan ve raporun sonunda yer alan gizli ibareli ekte de okul hakkında bilgi verilmektedir.

Konsolos yardımcısının, Talas Amerikan Erkek Okulu'nun konumu ve binasından oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır. Okulun, Talas'a girmeden uzun bir süre önce kayalık bir tepenin zirvesinde ve belirgin bir şekilde görülebileceği belirtilmektedir. Aynı zamanda binanın Kayseri ve Talas'a yüksekte baktığı ve "muhteşem" bir konumda bulunduğu ifade edilmektedir. Okulun bir erkek ortaokulu olduğu ve American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)¹³ ya da yaygın kullanımıyla Amerikan Board tarafından yönetildiği belirtilmektedir. Okulun ana binasının mat ve gri taştan yapıldığı, aynı görünüme sahip olan diğer binaların kayalık tepenin zirvesinin daha alt kısımlarında bulunduğu bildirilmektedir. Ana bina dışındaki binaların yurt ve konut olarak kullanıldığı ifade edilmektedir. Okula kayıtlı öğrenci sayısının 132 olduğu ve bu öğrencilerin birçoğunun yatılı olarak öğrenim gördüğü belirtilmektedir. Öğrencilerin bazılarının Karadeniz Bölgesi gibi daha uzak bölgelerden geldiği ancak Türkiye'nin her bölgesinden öğrenci bulunduğu vurgulanmaktadır. Okulun oldukça saygın kabul edildiği ve öğrencilerin öğrenmeye hevesli olduğunun gözlemlendiği açıklanmaktadır. Hatta diğer yüksek rütbeli devlet memurlarının çocukları gibi Kayseri Valisi'nin oğlunun da okulda eğitim gördüğünün altı çizilmektedir.

13 Metinde "American Board of Foreign Missions" ifadesi kullanıldıktan sonra parantez içinde "congregationalist" ibaresi bulunmaktadır. Bu kelime, "cemaatleri bağımsız sayan kilise yanlısı" anlamına gelmektedir. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/congregationalist> (Erişim Tarihi: 11.10.2019). 1810 yılında Boston'da kurulan Amerikan Board, Amerika'daki Protestan misyoner örgütlerin en etkililerinden biridir. Amerikan Board Osmanlı topraklarında da faaliyet göstermiş, dini çalışmaların yanı sıra sosyal yardım, eğitim ve sağlık gibi alanlarda da etkili olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Arba Yayınları, İstanbul 1989; Çağrı Erhan, Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri, İmge Kitabevi, Ankara 2015; Özgür Yıldız, Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009; İdris Yücel, Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

Okulun müdürü olan Bay Scott'un¹⁴ yakın bir zamanda müdürlük görevine getirildiği ifade edilmektedir. Bay Scott'un konsolos yardımcısına, Kayseri'de bir lise açmak için bir süredir izin almaya çalıştıklarını söylediği aktarılmaktadır. Talas'taki ortaokuldan mezun olduktan sonra çocukların İstanbul'daki Robert Kolej ya da Tarsus'taki okula girmekte zorluk çektikleri, her iki kurumun olanaklarının aşırı külfetli ve ağır geldiği belirtilmektedir. Kayseri'de bir lise açılmasının bu külfeti hafifleteceği ve çocukların "bir Amerikan okulunda" eğitimlerine devam etmelerine olanak sağlayacağına altı çizilmektedir. Amerikalı yetkililerin Talas Amerikan Okulu'ndan mezun olan öğrencilerin lise öğrenimine bir Amerikan okulunda devam etmesine yönelik arzuları ve bu yönde bir politika benimsemiş olmaları ilgi çekicidir. Kayseri'de okula ait mülklerin bir kısmının satıldığı ancak şehirde birkaç yıldır boş olan büyük bir binanın hâlâ elde tutulduğu aktarılmaktadır. Bu binanın Kayseri'deki okulun yönetim kurulu tarafından kiralanmış bulunduğu ilave edilmektedir. Bununla birlikte okulun idarecilerinin bu binayı kiralamak konusunda çekimser olduğu ancak Türk yönetimi tarafından izin verildiği takdirde bu binanın lise olarak kullanılmasının düşünüldüğü de belirtilmektedir. Kayseri'de bir Amerikan Lisesi kurulmasının Türk yetkililer tarafından reddedilmesinin "politik olmayacağı" ifadesi de raporda yer almaktadır. Buna rağmen Türk hükümetinin Kayseri'de bir Amerikan lisesi açılmasına izin vereceğine dair bir belirtinin bulunmadığı, Kayseri'deki devlet okullarının aşırı kalabalık olduğu ve kiralanın binanın değer kaybettiği ifade edilmektedir. Sonuç olarak söz konusu binanın Türk okul yetkililerine kiralandığı bildirilmektedir.

Kayseri'deki Amerikan okulunun müsait olan binalarının birine yaklaşık yirmi Bulgaristan muhacirinin bulunduğu bir grubun yerleştirildiğine ve bu kişilere barınak sağlandığına raporda yer verilmektedir. Bu muhacirlerin "şasırtıcı bir şekilde" iyi donanımlı olarak göç ettiği bildirilmektedir. Muhacirlerin kendileri ile birlikte ev eşyaları, giysiler, araç-gereçler ve diğer kişisel eşyalarını da getirmiş olmaları Haigh tarafından ilginç bulunmuştur.

Kayseri'de, uzun yıllardan beri Türkiye'de tıbbi çalışmalarla meşgul bir doktor olan Bay Nute Sr.¹⁵ tarafından yönetilen bir Amerikan Kliniği'nin bulunduğu haber verilmektedir.

14 Raporda okul müdürünün adı Bay Scott olarak belirtile de bazı kaynaklarda 1946-1952 yılları arasında okul müdürünün Paul E. Nilson, 1952-1957 arasında ise John W. Scott olduğu ifade edilmektedir. Bkz.: Özgür Yıldız, Anadolu'da Amerikan Okulları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011, ss. 98-99; Hasan Özsoy, Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji, Talas Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1996, ss. 93-94. Bununla birlikte Haigh okul müdürü ile bizzat görüştüğünden, raporda yer alan bilgi doğru olmalıdır. Mr. Scott ve Mr. Nilson hakkındaki kayıtlar da bu durumu teyit etmektedir. John Whiting Scott, 25 Eylül 1937'de Tarsus'a misyoner olarak gelmiştir. 26 Kasım 1946'da Talas'a gitmiş, 1950 yılına kadar burada İngilizce ve Fen Bilgisi öğretmeni olarak görev almıştır. 1950-1960 yılları arasında Talas Amerikan Erkek Okulu müdürlüğü yapmıştır. Bu süre zarfında Ağustos 1951-Eylül 1952 ve 1957-1958 tarihleri arasında iki kez ülkesine tatile gitmiştir. Paul Emanuel Nilson ise Ekim 1926'da, 11 yıldır kapalı olan Talas Amerikan Erkek Okulu'nu tekrar faaliyete geçirmek için Kayseri'ye gelmiştir. Mr. Nilson'ın 1952 yılına kadar okul müdürü olarak görev yaptığı belirtile de 13 Ağustos 1950-Temmuz 1951 tarihleri arasında ülkesinde izinli bulunmaktadır. Dolayısıyla gezinin yapıldığı tarihlerde Mr. Nilson ülkesinde bulunduğundan okul müdürü Mr. Scott olmalıdır. <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15560> (Erişim Tarihi: 30.04.2021); <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17306> (Erişim Tarihi:30.04.2021).

15 Dr. William Laubach Nute Sr., 29 Aralık 1890'da Kansas City'de doğmuştur. 1907'de Phillips Andover Academy'den mezun olduktan sonra 1914'te Yale Üniversitesi'ni bitirmiştir. 1914-1917 yılları arasında Tarsus'ta öğretmen olarak görev yaptığı dönemde 29 Nisan 1915'te Mrs. Mary Christie Rogers ile evlenmiştir. Ardından 1921'de College of Physicians and Surgeons'ı tamamlamıştır. 1921-1923 yılları arasında New York Hospital'de görev almıştır. 1924-1926 yılları arasında Adana'da misyoner ve devlet okullarında öğretmenlik, 1926-1928 yılları arasında Tarsus Koleji müdürlüğü yapmıştır. 1928-1932 arasında Adana Misyon Hastanesi'nde çalışmıştır. 1933-1959 yılları arasında iki buçuk yıl hariç Talas Amerikan Kliniği'nde görev yapmış ve 9 Mayıs 1959'da ayrılmıştır. 9 Haziran 1960'ta emekli olmuştur. Kendisi 39, eşi de 52 yıl misyoner olarak Türkiye'de çalışmıştır. 10 Şubat 1979

John William Haigh'in bu kliniği ve doktoru da ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Doktor Nute Sr.'a Türk yetkililer tarafından reçete yazma ve hasta ziyaretinde bulunma yetkilerinin verildiği belirtilmektedir. Amerikalı doktorun, "Amerikan öncülerinin köy doktorları gibi" otomobil ulaşımı olmayan bölgelerdeki hastalara gerekirse at sırtında gittiğinden övgüyle söz edilmektedir.¹⁶ Kayseri'deki Amerikan Kliniği'nin küçük bir binası olmasına rağmen oldukça yoğun bir çalışma yürüttüğü, sabahın erken saatlerinden itibaren köylülerin doktorun gelişini beklediği ifade edilmektedir. Haigh'e göre iş yükü ve personel azlığı nedeniyle klinikte koruyucu hekimlik yapılamamaktadır. Bu sebeple de çoğu vakada ziyaretlerin tekrarlandığı ve tedavinin uzadığı bildirilmektedir.

Konsolos yardımcısı, Kayseri'de bulunduğu süre zarfında Kayseri valisi¹⁷ ile görüştiklerini raporda belirtmektedir. Talas Amerikan Erkek Okulu'nun yanında valinin bir yazlık evi bulunduğu bildirilmektedir. Haigh, Kayseri valisini oldukça "cana yakın" ve "ilerici" bulduğunu ve valinin Amerikan okulunu sık sık ziyaret ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca valinin ve eski bir avukat olan eşinin, okul tarafından yürütülen yetişkin sınıflarında İngilizce eğitimi aldığı da vurgulanmaktadır.

Kayseri valisiyle Bulgaristan muhacirleri meselesinin ve Kayseri ile Talas'ın su durumunun görüşüldüğü raporda yer almaktadır. Söz konusu bölgelerdeki içme suyunun, çok uzun mesafelerden ve küçük köyler arasından açık kanallar vasıtasıyla geçerek elde edilmesinden dolayı güvenli olmadığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla içme suyu konusunda çevresel kirlilik tehlikesinin yüksek olduğunun altı çizilmektedir. Bu noktada Kayseri valisinin, su sistemini geliştirme amaçlı bir projede muhacirlerin istihdam edilmesini önerdiği belirtilmektedir. Ayrıca valinin, muhacirleri bataklık kurutma projesi için işe almak ve ıslah edilmiş araziye tarımsal gelişmeler için bu muhacirlere devretmeye yönelik planlarının da olduğu raporda aktarılmaktadır. Haigh, bu tasarıların hayata geçmesiyle muhacirlere bir geçim yolu sağlanacağını belirtmekte ve gelecekte hayatlarını idame ettirebilmek için gerekli ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini vurgulamaktadır.

Konsolos yardımcısı Haigh, Kayseri'de buldukları süre içerisinde Sümerbank Bez Fabrikası tesislerini de ziyaret etmiştir. Sümerbank tesislerinin Kayseri şehir merkezi sınırlarının hemen dışında bulunduğu ve Türkiye'nin en büyük pamuk fabrikası olduğu ifade edilmektedir. Haigh, fabrikayı ziyaretleri sırasında kendisine ilginç gelen bir durum yaşandığını raporunda aktarmaktadır. Valinin makamından çıktıktan sonra fabrikaya kadar kendilerine "eşlik ettiklerini varsaydıkları" bazı yetkililerin olduğu bir otomobilin fabrika girişinde durduğu, bekçiyle konuştuktan sonra içeriye girdiği belirtilmektedir. Bu durumun konsolos yardımcısında "bizim girişimize müsaade edildi" düşüncesini oluşturduğu ve ardından fabrikanın giriş kapısına yaklaşıldığı ifade edilmektedir. Ancak bu sırada kapı

tarihinde Claremont'ta hayatını kaybetmiştir. <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15340> (Erişim Tarihi: 30.04.2021).

16 Doktorun bu çabaları sonucunda Kayseri'deki Amerikan Kliniği'nin "Talas Nute Kliniği" olarak anılmaya başlandığı belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu kliniğin Talas Amerikan Erkek Okulu'nun tıbbi ihtiyaçlarını karşıladığı, kliniğin çevresinde bulunan yaklaşık 800 köye de hizmet verdiği ve yılda ortalama 7500 ila 9000 arasında hasta kabul ettiği eklenmektedir. İdris Yücel, Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017, ss. 310-311. Kayseri Amerikan hastanesinin/kliniğinin tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Özgür Yıldız, Kayseri Amerikan Hastanesi (1887-1967), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 25 (Güz 2010), ss. 105-116.

17 Dönemin Kayseri Valisi Kazım Arat'tır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) 30.18.1.2.123.74.13; <http://www.kayseri.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

görevlisi tarafından alıkonuldukları, kapıyla büro arasında birkaç dakika süren gidiş dönüş sonunda görevli tarafından içeriye girmelerine izin verildiği belirtilmektedir. İçerideki alanda zayıf ve baraka benzeri binaların bulunduğu aktarılmaktadır. Fabrika yerleşkesinde bir işçi kafeteryası, memurların restoranı, sinema, kadın çalışanların çocukları için kreş, yüzme havuzu, tenis kortları ve bir futbol sahası bulunduğu ifade edilmektedir. Yerleşke yakınlarında fabrika çalışanları için toplu konut birimlerinin bulunduğu eklenmektedir. Haigh, bu kurumun “fabrika işçilerine karşı yenilikçi bir tutum sergileyen, modern bir tesis” olarak değerlendirilebileceğini beyan etmektedir.

Konsolos yardımcısı, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’nda iplik ve dokuma alanlarını gezdiklerini ifade etmektedir. Buradaki makinaların hepsinde üretim yeri olarak Leningrad’ın işaret edildiği tabelaların olduğunun altı çizilmektedir. Haigh, fabrikanın Ruslar tarafından kurulduğu¹⁸ ve tesisin Rus teknik personel tarafından organize edildiğinin kendilerine söylendiğini aktarmaktadır. Dokuma tezgâhlarını Amerikan fabrikalarında bulunanlara kıyasla daha küçük ve üretim bakımından daha elverişsiz bulan konsolos yardımcısı, buna rağmen makinaların iyi durumda olduğunu ifade etmektedir. Büyük iplik makinalarının da Leningrad’da üretildiği ve bu makinaların yapısının sağlam olduğu eklenmektedir. Ancak dokuma tezgâhları için çerçeve hazırlanırken, bu işin elle yapıyor oluşu olumsuz bir durum olarak görülmektedir.

John William Haigh, Kayserili kadınların giyimleri üzerinden Türk modernleşmesi ve dönemin siyasi şartları hakkında kısa bir yorum yapmaktadır. Raporla ilgili bölüm şu şekildedir:

“Kayseri’de birçok kadının yüzlerini tamamen kapatan, siyah peçe takıyor olduğu görüldü. Amerikan okulundaki birkaç personelin gözlemlerine göre, Demokrat Parti’nin seçimlerdeki zaferinden bu yana, kadın giyiminde eski usule geri dönüş çok daha belirgin bir hale geldi. Bu tür giyim kuşam, rahmetli büyük Atatürk tarafından hoş görülmemiş olsa da yaşlı kadınlar arasında modern giysilere karşı hâlâ bir tepki var gibi görünüyor.”¹⁹

Raporun devamında “Politik Gözlem” başlıklı bir alt başlık bulunmaktadır. Bu bölümde herhangi bir gözlem aktarılmamış olup “Ek 1 olarak iliştilmiş gizli metne bakınız” ibaresi yer almaktadır. Raporun sonuna eklenmiş, gizli ibaresi bulunan ve yine “politik gözlem” başlığı taşıyan ekte ise Talas Amerikan Erkek Okulu’nda görevli bir öğretmen olan Bay Dittes²⁰ hakkında bilgi verilmektedir. Konsolos yardımcısı gezi sırasında özel olarak Amerikan vatandaşlarına odaklanmış olduğundan dolayı raporda yer verilen ve aktarılan politik gözlemler, varsayılabilen aksine Türk halkına yönelik değildir. Haigh, okula yeni gelmiş bir öğretmen olarak Bay Dittes’in “Sovyet yanlısı eğilimi”ni ilk kez Talas

18 Fabrikanın kuruluş süreci ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Yaşar Semiz-Güngör Toplu, “Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 45 (Nisan 2019), ss. 29-59.

19 Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:60, 20 June 1951, pp. 4-5.

20 James Edward Dittes, 26 Aralık 1926 tarihinde Cleveland’da doğmuştur. 1948 yılında Frances M. Skinner ile evlenmiştir. 1949 yılında Oberlin College’den mezun olmuştur. Mezuniyeti sonrasında Yale Divinity School’a kaydolmuştur. 1950-1952 yılları arasında okuldan izinli olarak ayrılmış ve Talas Amerikan Erkek Okulu’nda görev yapmıştır.

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12061>; James Edward Dittes (born December 26, 1926), https://www.globalministries.org/in_memoriam_rev_dr_james_10_10_2014_1215/ (Erişim Tarihi:30.04.2021).

Amerikan Erkek Okulu personeli ile akşam yemeği masasında sohbet ederken fark ettiğini belirtmektedir. Aşıkâr bir şekilde SSCB'yi kendi gözleriyle görme arzusu ve merakına kapılan başka bir genç öğretmenin, birkaç ay önce Sovyet Başkonsolosluğu'na SSCB'ye bir ziyaretçi vizesi almak için başvurmuş olduğu ifade edilmektedir. Bu kişinin, Haigh'in daha önce Sovyetler Birliği'nde bulunduğunu öğrendikten sonra kendisine birkaç soru sorduğu, konsolos yardımcısının ise eğer bir vize alırsa çok şaşırması olacağını söylediği aktarılmaktadır. Ayrıca söz konusu öğretmenin talebine bir cevap alamamış olduğu da belirtilmektedir. Konuşmalar sırasında Bay Dittes'in yüzünde "inanmayan bir bakışın" varlığı ve Haigh'in açıkça yalan söylediğini düşündüğünün belli olduğu öne sürülmektedir.

Konsolos yardımcısı, yorumunun tamamen kişisel bir değerlendirme olduğunu söylese de Bay Dittes'in Amerika'nın politikalarını beğenmeyen ve "Amerikan Apologistleri" olarak adlandırılan idealistlerin ekolüne mensup olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Dittes'in Amerika'nın da "mükemmellikten uzak" olduğunu belirttiği ileri sürülmektedir. Bu noktada Haigh, Bay Dittes'in Sovyetler Birliği'nde kendisine pahalıya mal olabilecek bir lüks olan, eleştirel değerlendirmelerde bulunmasına imkân tanıyacak siyasi özgürlük atmosferine sahip olduğunun farkında olmadığı görüşünü raporda belirtmektedir. Söz konusu öğretmen ile ilgili olarak konsolos yardımcısının yaptığı değerlendirmenin, daha sonra Talas Amerikan Erkek Okulu personeli bir kadınla Bayan Haigh'in yaptığı konuşmada teyit edildiği de ifade edilmektedir. Bu kadının Sovyet Rusya hakkında bazı "gerçeklerin" söylenmiş olmasından memnuniyet duyduğu, çünkü konu hakkında aydınlanmaya ihtiyaç duyan bir okul personeli olduğunu açıkladığının altı çizilmektedir. Konsolos yardımcısı Haigh'e göre Bay Dittes, aktif bir komünist partisi üyesi olmasa da "toylukla", "yapay barış cephelerine" katılması mümkün kişilerden biridir.

Konsolos yardımcısının bu görüşünü ve Bay Dittes hakkındaki izlenimlerini gizli koduyla ABD Dışişleri Bakanlığına bildirme ihtiyacı hissetmesi, dönemin Amerikan iç politikası ile ilgili olabilir. Soğuk savaşın ilk yıllarında, ABD'de Wisconsin Eyaleti Senatörü Joseph McCarthy'nin öncülüğünde başlayan ve senatörün adından yola çıkılarak "Mccarthycilik" ya da "Mccarthyizm" olarak adlandırılan "antikomünist cadı avı" denilebilecek bir dönem yaşanmıştır. Bu yıllarda Amerika'da pek çok kişi komünist olmakla suçlanmış, bu sebeple devlet dairelerindeki ya da özel sektördeki işinden çıkarılmış veya toplumsal olarak dışlanmışlardır.²¹ Haigh ise Bay Dittes'e dair izlenimlerini aktarırken söz konusu siyasi atmosferden etkilenmiş olmalıdır.

Söz konusu rapor ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderildikten sonra Bay Dittes'in işine son verilip verilmediği meselesi ilgi çekicidir. Konsolos yardımcısının Talas'ı ziyaret ettiği yıl, Talas Amerikan Erkek Okulu'nda öğrenci olarak bulunan Kâni Mutlugün Gökpinar'ın belirttiğine göre Bay ve Bayan Dittes, 1950-1951 ile 1951-1952 eğitim-öğretim yıllarında okulda öğretmen olarak görev yapmaya devam etmektedir. Gökpinar'ın aktardığına göre 1950-1951'de Bayan Dittes İngilizce, 1951-1952 döneminde ise Bay Dittes fen bilimleri dersi vermektedir. Buna göre gezinin yapıldığı yıldan bir sonraki yıl da Dittes'ler Talas'da görevlerini sürdürmektedir. Ancak aynı hatıratında 1952-1953 döneminde ve sonraki ders

21 Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, 11. Baskı, İstanbul 2014, ss. 287-296; Walter LaFeber, *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750*, W. W. Norton & Company, Newyork 1989, pp. 484-485; Ülkü Tamer (Der.), *Amerika'ya Karşı Eylemleri Araştırma Komitesi'nin Tutanakları-İhanet Yılları*, +1 Kitap, İstanbul 2007, ss. 7-9.

yılında Dittes'lerin okuldaki varlıklarından söz edilmemektedir.²² Bununla birlikte söz konusu okulun 1966-1967 dönemine kadar eğitime devam ettiği, bu dönemden sonra kapandığı ifade edilmektedir. Okulun kapanış gerekçeleri arasında çeşitli ekonomik sıkıntılar ve okulun konumu gibi coğrafi nedenlerle birlikte okulda görev alacak idari personel ve öğretmen bulunmasında zorluk yaşanmasının da etkili olduğunun altı çizilmektedir.²³ Dolayısıyla Dittes'lerin Talas'ta bulunmaması, Haigh'in raporundan kaynaklanabileceği gibi kendi tercihleri sonucunda gelişen bir durum da olabilir.

3. John William Haigh'in Gezi Rotasında Yer Alan Diğer Şehirler ve Bu Şehirlere Dair Gözlemleri

Konsolos yardımcısı Haigh'in raporunda Kayseri'den ve Kayseri'de bulunan Amerikan okulundan ayrıntılı bir şekilde söz etmesi dikkat çekicidir. Ancak aynı yaklaşımın, konsolosun ziyaret ettiği diğer şehirler için geçerli olmadığı ifade edilebilir. Rapordan anlaşıldığına göre Haigh ve eşi Kayseri'den sonra Niğde'ye uğrayarak Çiftehan'a gitmiştir. Raporda açık olarak belirtilmese de konsolos yardımcısının Niğde Valisi ile görüştüğü anlaşılmaktadır. *"İyi görünümlü, iyi giyimli, zarif ve konuksever"* olarak betimlenen Niğde Valisi'nin²⁴, Toros Dağları'nın eteklerinde bulunan Toros Palas Otel'i arayarak Haigh çifti için rezervasyon yaptırdığı belirtilmekte ve bu yardımdan duyulan memnuniyet dile getirilmektedir. Ancak söz konusu otelin beklentileri karşılamadığı, bölgedeki doğal güzelliklerin gösterişine ters düşen bir durumda olduğu da rapora eklenmiştir. Haigh'in ifadesine göre Toros Palas, *"otel olduğu iddia edilen kasvetli bir kulübe"*dir. Ancak bölgedeki doğal mineralli sular ve ılıcaların *"uyanık girişimciler"* için bir fırsat yarattığı da ifade edilen bir diğer olgudur.

Toros Palas oteli hakkında bilgi veren Haigh, bodrum katta birkaç yatak ve otelin ana katında çift kişilik üç odanın bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca ana katın birinci sınıf konuklarının kullanımı için yaklaşık 6 metrekare²⁵ büyüklüğünde bir banyonun bulunduğu eklenmektedir. Söz konusu otelin bölgedeki en iyi konaklama şartlarına sahip olduğu, bölgedeki diğer tesislerin daha da düşük standartlara sahip olduğu vurgulanmaktadır.

John William Haigh, otelde tamirci olarak çalışan bir taşralının kendisi hakkında sorular sorduğunu raporunda belirtmektedir. Kendisinin İzmir'de Amerikan konsolos yardımcısı olduğunu öğrendikten sonra Haigh'e *"kuşuklu bir şekilde"* bunun ne tür bir iş olduğunu sorduğu, böyle bir işi hiç duymadığını belirttiği ifade edilmektedir. Otel görevlisinin İzmir'in çok uzak bir mesafede olduğunu duyduğu ancak ulaşımın mümkün olduğunu da bildiği aktarılmaktadır. Konsolos yardımcısı, söz konusu görevli ile yaptığı görüşmenin sonunda görevlinin kendisinden bir ricada bulunduğunu belirtmektedir. Rapora göre bu kişi Haigh'ten Amerika'ya döndükten sonra ABD hükümetine *"Rusların tamamen devre dışı bırakılmasını"* tavsiye etmesini rica etmiştir. Otel görevlisine göre

22 Kâni Mutlugün Gökpınar, Geçmiş Zaman Olur Ki..., Tıbyan Yayıncılık, Antalya 2017, ss. 55-187.

23 M. Emin Elmacı, Burcu İyigör, "Kuruluş Gelişim ve Değişim Süreçleriyle Talas Amerikan Koleji", Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, Sayı 23, Yıl 2018, s. 167.

24 Dönemin Niğde valisi Hasip Koylan'dır. BCA 30.18.1.2.131.3.10. <http://www.nigde.gov.tr/gorev-yapmis-valilerimiz> (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

25 Bir fit (foot, feet) yaklaşık 0.30 metredir. Bir fit kare ise yaklaşık 0.09 metrekaredir. Metinde banyonun ölçüsü *"about six feet square and two and one-half feet deep"* olarak verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu alan ölçüsü, bir banyo olamayacak kadar küçüktür. Bu sebeple burada fit kare yerine metrekarenin kullanıldığı düşünülmektedir. Bununla birlikte söz konusu banyonun derinliği 2.5 metre olabileceği gibi 2.5 fit, yani yaklaşık 76 cm de olabilir. Bu sebeple uzunluk ölçüsü metindeki haliyle değerlendirilebilir.

"Türkiye onlarsız *daha iyi olacağı için hiçbir [Rus] canlı kalmamalıdır*". Bu ifadenin raporda yer alması ilgi çekicidir. Daha önce belirtildiği gibi Haigh, raporunda Türkiye'de bulunan Amerikalılara odaklanmış durumdadır. Bu sebeple raporda vali gibi idarecilerle yapılan görüşmelerden kısaca söz edilmesi haricinde Türk vatandaşları ile yapılan görüşmelere yer verilmemektedir. Ancak söz konusu otel görevlisinin Ruslar hakkındaki yorumuna vurgu yapılması, Haigh'in SSCB karşıtı yönünü göstermek açısından önemlidir. Ayrıca başka hiçbir Türk vatandaşının görüşüne yer vermeden sadece otel görevlisinin yorumunu aktarmak, bütün Türk vatandaşları tarafından "bütün Rusların öldürülmesinin" talep edildiği algısını yaratmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB'nin talepleri neticesinde Türk milleti arasında Rusya karşıtlığı artmıştır, Türkiye'nin politikası da bu yönde şekillenmiştir. Ancak bütün bir milletin katledilmesini talep etmek; politik gerçekliği yansıtmayan, oldukça radikal ve akıldışı bir ifade olarak kabul edilmelidir.

Rapora göre konsolos yardımcısı Haigh, Çiftahan'dan sonra Tarsus'a geçmiştir. Çiftahan-Tarsus arasında Toros Dağları'nı aşan yolun oldukça etkileyici bulunduğu anlaşılmaktadır. Dağların heybetli olduğu, otoyolun kayalıklar arasında keskin virajlarla daralan ancak iyi bir yol olduğu belirtilmektedir. Konsolos yardımcısı, Tarsus'ta Amerikan Koleji'ni ziyaret etmiştir. Kayseri'deki Amerikan okulundan oldukça ayrıntılı söz edilmesine rağmen Tarsus Amerikan Koleji²⁶ hakkındaki bilgiler sınırlı tutulmuştur. Okulun Bay ve Bayan Maynard²⁷ tarafından başarılı bir şekilde yönetildiği, Haigh'in Tarsus'ta bulunduğu süre zarfında bu okulda kaldığı ifade edilmektedir. Ayrıca okulun iyi bir şöhretinin olduğu ve öğrencilerinin oldukça hevesli bulunduğu belirtilmektedir. Okulun Kayseri'deki okula göre daha keyifli bir ortamı olduğu, binalarının ve sosyal tesislerinin daha iyi durumda olduğu ancak konumunun Kayseri'deki okul kadar uygun olmadığı da eklenmektedir. Tarsus'taki okulda 112'si yatılı olmak üzere 198 öğrencinin kayıtlı olduğu da bildirilmektedir.

Haigh'in Tarsus'tan sonra Mersin'e gittiği anlaşılmaktadır. Mersin'in portakal yetiştirme bölgesi olduğu ve en iyi portakalın Mersin'de yetiştirildiği ifade edilmektedir. Mersin'deki İş Bankası ve Halkevi binalarının dikkat çekici bulunduğu kaydedilmektedir. Banka binasını oldukça beğenen Haigh, bu binanın Türkiye'de gördüğü en modern banka binalarından bir tanesi ve klimalı olduğunu vurgulamaktadır. Halkevi binasının ise büyük ve etkileyici bulunduğu ifade edilmektedir. Mersin limanının bir iskelesi bulunmadığı, gemilerin yüklenmesi işleminin daha hafif araçlarla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Limanın açık ve genelde dalgalı olduğu, bu sebeple liman faaliyetlerinin gerilediği ve bu bölgede İskenderun'un önemli bir liman haline geldiği aktarılmaktadır.

26 Tarsus Amerikan Koleji hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Meral Halifeoğlu, Tarsus Amerikan Koleji'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Faaliyetleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.
27 Misyoner bir ailenin oğlu olan Dr. Richard Ely Maynard 18 Ekim 1912'de Bitlis'te doğmuştur. 1933 yılında Oberlin College'den, 1934 yılında Winconsin Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Winconsin Üniversitesi'nde tanıştığı Georianna Mathew ile 5 Ağustos 1939'da evlenmiştir. Evlendikten sonra eşiyile birlikte Tarsus'a gitmiş ve burada öğretmen olarak göreve başlamıştır. Maynardlar çeşitli şekillerde Tarsus Amerikan Koleji'nde hizmet vermiştir. 1949-1964 yılları arasında müdür olarak görev yapan Bay Maynard'ın birçok öğretmen ve öğrenci üzerinde etki bıraktığı ifade edilmektedir. Bay Maynard 1961 yılında eğitim alanında doktora derecesi almıştır. Maynardlar Temmuz 1977'de emekli olmuştur. Bay Maynard 18 Nisan 1978, Bayan Maynard 27 Nisan 2002 tarihinde vefat etmiştir. <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15220>; <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17259> (Erişim Tarihi:30.04.2021).

Mersin'den sonra ziyaret edilen şehir Adana'dır. Haigh'in, bu şehirde ilk olarak Amerikan Kliniği'ni ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu kliniğin Dr. Haas²⁸ tarafından yönetildiği, doktorun emekli olmasından sonra yerine Dr. Nute Jr.'in²⁹ geçtiği ifade edilmektedir. Dr. Nute Jr.'in Kayseri'deki Amerikan kliniğinde görev yapan Dr. Nute Sr.'in oğlu olup olmadığı metinde belirtilmemiştir. Ancak Kâni Mutlugün Gökpınar'ın hatıratında belirtildiğine göre Dr. Nute Jr. Kayseri'deki doktorun oğludur.³⁰ Dr. Nute Jr.'in Adana'ya yeni gelmiş olmasına rağmen birkaç yıldır Türkiye'de bulunduğu, bir önceki yıl Ankara'daki bir Türk hastanesinde staj yaptığı eklenmektedir. Dr. Haas emekli olduktan sonra Dr. Nute Jr. için ruhsat alınması noktasında sıkıntılarının yaşandığı belirtilmektedir. Yeni doktorun reçete yazabileceği ancak reçete hazırlama izninin olmadığı, klinik tedavileri yapabileceği fakat ziyaretleri yapmasına izin verilmediği ifade edilmektedir. Rapordaki ifadelerden ruhsat konusunda sıkıntı yaşanmasının sebebinin, şehirde Amerikan Kliniği'nden rahatsızlık duyan çok sayıda doktor olduğu izlenimi oluşmaktadır. Politik açıdan etkili oldukları beyan edilen bu doktorların kliniğe karşı tepki gösterilmesinde pay sahibi oldukları iddia edilmektedir. Dr. Nute Jr.'in aslında bir çocuk doktoru olduğu ancak klinikteki çalışmaları sebebiyle bu konuda arzu ettiği kadar uzmanlaşmasının mümkün görünmediği belirtilmektedir. Bununla birlikte Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye'de çalışmasına izin verilen ilk yeni Amerikalı doktor olduğu için bu görevi kabul etme gerekliliği hissettiği ifade edilmektedir. Bu noktada Dr. Nute Jr.'in idealist bir bakış açısıyla ve görev bilinciyle uzmanlığını geliştirmeyi göz ardı ederek görevi kabul ettiği söylenebilir. Görevin kabul edilmemesi ile Türkiye'de çalışma ruhsatı alacak yeni Amerikalı doktorlar açısından gelecekte bir sıkıntı yaratılabileceği kaygısının da söz konusu olabileceği akla gelmektedir. Bununla birlikte Dr. Nute Jr.'in Ankara'daki bir hastanede staj yapması, uzmanlığını geliştirmekten ziyade uzun vadede Türkiye'de görev yapmayı planladığı yönünde de yorumlanabilir.

Adana'daki Amerikan Kliniği'nin "tamamen hak edilmiş" bir saygınlığının var olduğu raporda yer almaktadır. Bu klinikte vatandaşların, "halden anlamayan" bir doktora yüklü miktarda bir ücret ödeyemeyeceği için görmezden gelinmeyeceği vurgulanmaktadır. Haigh, Adana Amerikan Kliniği'nin bölgedeki itibarını göstermek için Çiftelhan'daki "tüm Sovyetlerin imha edilmesini talep eden eski dostuna" bir gönderme yapmaktadır. Çiftelhan'daki otel görevlisine göre Adana Amerikan Kliniği'nde görev yapan doktor

28 Dr. Cyrill Hubert Haas, 10 Mayıs 1876'da Pennsylvania'da doğmuştur. 1899'da Susquehanna College'dan, 1904'te Michigan Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. 12 Haziran 1905'te Ruth Dietz ile evlenmiştir. 1911-1951 yılları arasında sonradan Amerikan kliniği haline gelen Adana Amerikan Hastanesi'nde görev yapmıştır. Dr. Haas'dan "has doktor" olarak söz edildiği ve Adana bölgesindeki yoksullar arasında mucizeleri gerçekleştiren doktor olarak anıldığı ifade edilmektedir. Dr. Haas 1952'de emekli olduktan sonra 1960 yılına kadar Uplands Hospital'de gönüllü olarak çalışmış, 9 Ocak 1961'de vefat etmiştir. Ayrıca Adana Tüberküloz Derneği'nin 15. yıllık toplantısında, Dr. Haas'a Adana halkına özverili hizmetlerinden dolayı bir gümüş madalya ve sertifika verilmiştir. Sertifika ve madalya Adana'daki Amerikan Konsolosluğu tarafından Haas ailesi adına kabul edilmiş ve konsolosluk bunları kabul konuşmasının bir tercümesi ile Bayan Haas'a göndermiştir. <http://www.dliir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16944> (Erişim Tarihi:30.04.2021).

29 William Laubach Nute Jr., 18 Şubat 1916'da New York City'de dünyaya gelmiştir. William Laubach Nute Sr.'nin oğludur. 1943'te Mary C. Rogers ile evlenmiştir. 1948-1950 yılları arasında gönüllü olarak Ankara Hastanesi'nde çalıştıktan sonra 1 Mart 1951'de Adana Kliniği'nde çalışmak üzere buraya gelmiş ve 11 Ağustos 1954'e kadar burada kalmıştır. İzinli olarak ülkesine gittikten sonra 5 Eylül 1956'da İstanbul'a dönmüş ve 1956-1961 yılları arasında Hacettepe Tıp Merkezi'nde çalışmıştır. 1961-1962'de ülkesinde bulunmuştur. Daha sonra Haziran 1962'de Antep Hastanesi'nde çalışmaya başlamış ve 1965'e kadar burada kalmıştır. <http://www.dliir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15338> (Erişim tarihi:30.04.2021).

30 Kâni Mutlugün Gökpınar, a.g.e., s. 86. Hastane 1934 yılında kapatılmış olsa da bu tarihten sonra dispanser faaliyetlerinin devam ettiği ifade edilmektedir. İdris Üçel, a.g.e., ss. 308-309.

“dünyanın en iyi doktoru”dur ve Haigh'in bu “muhteşem” doktoru mutlaka ziyaret etmesi gereklidir. Konsolos yardımcısı, söz konusu övgülere mazhar olan kişinin muhtemelen emekli olan Dr. Haas olduğunu da rapora eklemektedir.

Haigh, Adana'da Erciyas³¹ Otel'de konakladıklarını belirtmektedir. Aynı otelde konaklayan, Metcalf-Hamilton-Grove İnşaat Şirketi'nin bir havaalanı projesinde görev alan on yedi Amerikalı mühendis ve şirketin idari personeli bulunduğu belirtilmektedir. Konsolos yardımcısı söz konusu Amerikalılara, Amerikan vatandaşlarının yabancı bir ülkede bulunurken kayıt altına alınmasının avantajları hakkında bilgi verdiğini açıklamaktadır. Konuşma sırasında ustabaşı Bay Campbell'in, üstlenilen “işin büyük önemi”nden dolayı Adana'ya ek personel geleceğini bildirdiği ifade edilmektedir. Söz konusu Amerikalılar arasında yaşam standartlarında karşılaşılabilecek her türlü zorluğa uyum sağlayabilecek gibi görünen genç mühendislerin var olduğu ve bu kişilerle de görüşüldüğü raporda belirtilmektedir. Haigh'in ziyareti sırasında mühendislerin ve diğer idari personelin çalıştıkları yerden oldukça uzak bir mesafede olan otelde geçici olarak kaldıkları, çalışma alanına yerel yollardan araçlar ile gidip geldikleri ifade edilmektedir. Raporda belirtilmese de söz konusu kişilerin görev aldığı “büyük önemi” olan havaalanı projesinin, 1952 yılında faaliyete geçecek olan Adana Hava Üssü ya da “İncirlik Üssü”³² olması muhtemeldir.

Haigh, ziyaret ettiği bir sonraki kent olan İskenderun'un iyi bir limana sahip işlek bir liman şehri olduğunu belirttikten sonra şehrin gelişmediğini, gelişmesi yönünde herhangi bir gayret sarf edilmediğini de ifade etmektedir. Turist sayısını artırabilecek bir etken olan şehrin doğal güzelliklerinin görmezden gelindiği, işyerlerinin kapandığı, şehirde düzgün restoranların bulunmadığından şikâyet edilmektedir. Konsolos yardımcısı bu durumu, şehirde sosyal tesislerin gereksiz kabul edildiği yönünde değerlendirmektedir.

İskenderun'dan sonra Antakya'ya geçtiği anlaşılan Haigh, Antik Antakya'nın ilk Hristiyan kilisesinin inşa edildiği yer olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu şehirde “muhteşem mozaiklerin sergilendiği” bir müzenin var olduğunu ifade etmektedir. Konsolos yardımcısının, Daphne ya da Harbiye Şelalesi'nden de oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bölge kadınlarının parlak renkli kıyafetleri ve altın kolyeleri Haigh'in dikkatini çekmiştir. Şehirdeki evlerin ise Anadolu'da yaygın olan kerpiç evlerden ziyade örgülü kafeslerle inşa edildiği belirtilmektedir.

16 Nisan'da Gaziantep'e geçtiğini belirten Haigh, Antakya ile Gaziantep arasındaki yolun oldukça zayıf olduğunu ve beş buçuk saat sürdüğünü ifade etmektedir. Raporda Gaziantep'in kurak ve tozlu olduğu aktarılsa da buradaki evlerin diğer şehirlerdeki evlerden daha dayanıklı olacak şekilde taştan yapıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca şehirde birkaç taş ocağının da bulunduğu ve bu sektörün önemli bir iş kolu haline gelmeye başladığı belirtilmektedir. Bölge insanının koyu tenli, Araplara daha çok benzeyen bir görünümde olduğu da konsolos yardımcısının dikkatini çekmiştir. Ayrıca Haigh'e göre bölgedeki vatandaşlar, ziyaret ettiği diğer yerlerdeki kadar nazik ve yardımsever değildirler. Bölgedeki insanların rengârenk kıyafetler giydiği ve kadınların gümüşle örülmüş saçlarına tabanı fes olan yüksek başlıklar taktığı da raporda yer verilen gözlemler arasındadır.

31 Metinde Erciyas Hotel olarak belirtile de otelin adı muhtemelen Erciyas Otel'dir.

32 İncirlik Üssü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Selin M. Bölme, “Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), s. 51-71.

Gaziantep'te bulunduğu süre içerisinde Haigh'in şehirdeki Amerikan Hastanesi'ni ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Hastanenin şehrin yüksek bir noktasında bulunduğu belirtilmektedir. Gaziantep'in su şebekesinin hastane gibi büyük bir kurumun ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu ancak bol miktarda su rezervi olan ve on dört yıldan uzun süredir hastanenin ihtiyacını karşılayan bir kuyu bulunduğu da ifade edilmektedir. Hastanenin American Board tarafından desteklendiği aktarılmaktadır. Hastanede altısı Amerikalı, yedisi eğitim gören hemşire olmak üzere toplam 18 yabancı personel bulunduğu, diğer çalışanların ise toplam 40 kişi olduğu belirtilmektedir. Hastanenin oldukça iyi organize edildiği, on ikisi özel olmak üzere 49 yatağa sahip olduğu, hastanede 30 koğuş bulunduğu ve ayrıca 7 boş koğuşun olduğu vurgulanmaktadır. Hastane bünyesinde tertemiz ve tam donanımlı iki modern ameliyathanenin var olduğu da eklenmektedir. Şehir içinde sık sık elektrik kesintilerinin yaşandığı, böyle bir durumda ameliyathane lambalarına gerekli akımı sağlayabilmek için yedek bataryanın devreye girdiği ifade edilmektedir. Hastanede bir Türk cerrahın da bulunduğu eklenmektedir.

Gaziantep'teki hastanenin sorumlusunun Dr. Dewey³³ olduğu, bu kişinin hayatının uzun yıllarını tıbbi misyonerlik görevine adanmış raporda vurgulanmaktadır. Dr. Dewey'in deneyimli ve eğitilmiş bir hemşire olan karısı tarafından desteklendiği, doktorun "örnek bir Amerikalı" ve "gerçek bir iyi niyet elçisi" olduğu ifade edilmektedir. Doktorun samimiyetinin, her hastaya karşı cana yakın ilgisinin, köylülere tevekkül aşılmasının dışarıdan bakan biri tarafından bile kolayca fark edilebileceği öne sürülmektedir. Haigh, hastanenin bekleme odasına girdiklerinde burasının teşhis konulmasını bekleyen hastalarla dolu olduğunu belirtmektedir. Dr. Dewey'in, yerel doktorların hastaneyi kapatmaya teşebbüs ettiklerini açıkladığı, bu gelişme üzerine eski hastaların hastanenin amacını savunduğu birkaç örneği naklettiği de rapora eklenmektedir.

Konsolos yardımcısı Haigh, İzmir'e dönerken deniz yolu ile seyahat etmiştir. Gemiye binmek üzere Gaziantep'ten İskenderun'a dönerken, zayıf olduğunu belirttiği geliş yolunu tercih etmemiş, kendisine yapılan öneriler doğrultusunda Kahramanmaraş üzerinden İskenderun'a dönmüştür. Ancak Haigh, sarf edilen kilometre ve harcanan zaman hesaba katıldığında kendisine önerilen yolun da beklentilerini karşılamadığını ifade etmektedir. Konsolos yardımcısının SS Dumlupınar adlı bir gemiyle İzmir'e dönüş için yola çıktığı anlaşılmaktadır. Bu geminin birinci sınıf yolcuları arasında SSCB'nin bir deniz ataşesi yardımcısının da bulunduğu altı çizilmektedir. Daha sonraki ifadelerden Haigh'in söz konusu kişinin ismini öğrendiği ve kartvizitini gördüğü anlaşılıyor olsa da bu kişinin ismi raporda belirtilmemektedir. Ataşe yardımcısının gemideki boş vakitlerinde okuduğu, kıyı şeridini izlediği ve yazı yazdığı belirtilmektedir. Bu ifadelerden Haigh'in söz konusu ataşe yardımcısını dikkatli bir şekilde gözlemlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca ataşe yardımcısının gemi biletini alırken İskenderun'daki acenteden kimliğini gizlediği ve bir İngiliz olduğunu bildirdiği vurgulanmaktadır. Bu bilgiye ise satıcının raporundan ulaşıldığı

33 Dr. Albert Warner Dewey, 5 Aralık 1891'de Georgetown'da dünyaya gelmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusuna Londra ve Fransa'da hizmet vermiştir. Savaş sonrasında Denver Üniversitesi'nden mezun olmuştur. 1919'da eşi Elsie Greene Dewey ile Talas ve Merzifon'da çalışmak üzere American Board misyoneri olarak Türkiye'ye gelmiştir. Sonraki altı yıl Türkiye, Suriye, Yunanistan ve Kafkasya'da görev almıştır. 1929'da Gaziantep'teki misyon hastanesinin başına geçmiştir. Eşi Elsie 1940 yılında öldükten sonra 9 Nisan 1942'de bir hemşire olan Dora F. Shank ile evlenmiştir. Deweyler 1959 yılında emekli olmuşlardır. Dr. Dewey 28 Aralık 1980'de vefat etmiştir. <https://archives.yale.edu/repositories/4/resources/116>; <http://www.dlii.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12053> (Erişim Tarihi:01.05.2021).

ifade edilmektedir. Buna rağmen geminin kaptanına kartvizitini verdiği ve gerçek kimliğini açıklamakta bir sakınca görmediği belirtilmektedir. Ataşe yardımcısının İzmir'e varıncaya kadar ziyaret edilen limanlardan hiçbirinde gemiden inmemiş olduğu da raporda yer alan bir diğer bilgidir.

Haigh'in yolculuk yaptığı gemi olan SS Dumlupınar'ın dört kez yenilendiği ve yaklaşık 65 yıllık eski bir gemi olduğu bildirilmektedir. Buna rağmen verimli bir gelir kaynağı olduğu da rapora eklenmektedir. Geminin kargo kısmının çok çeşitli yüklerle dolu olduğu, ikinci ve üçüncü sınıf yolcu kapasitesinin de tamamen dolu olduğunun altı çizilmektedir. Kaptanın oldukça cana yakın davrandığı ve geziyi keyifli hale getirmek için elinden gelen her şeyi yaptığı belirtilmektedir. Gemideki yemeklerin bol ve güzel olduğu da ifade edilmektedir. Haigh, 2.782 kilometrelik (1.729 mil) bir otomobil gezisi ve beş gün süren bir deniz yolculuğundan sonra 25 Nisan'da İzmir'e geri döndüklerini belirtip raporuna son vermiştir.

Sonuç

İzmir Amerikan Konsolos Yardımcısı John William Haigh'in ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 20 Haziran 1951 tarihli raporunda, konsolos yardımcısının İzmir konsolosluk bölgesinin bazı bölümlerini ve Türkiye'nin birçok bölgesini kat ederek tamamladığı bir gezi hakkında bilgi verilmektedir. Bu gezi yapılırken konsolos yardımcısının öncelikli hedefleri arasında söz konusu dönemde Türkiye'de bulunan Amerikalılarla temas kurma, yaşanması olası sorunlara karşı konsoloslukun Türkiye'de bulunan Amerikalılarla ilgilendiğini gösterme ve Amerikalıları bilgilendirme amacının bulunduğu ifade edilmektedir. Raporda Amerikalılarla yapılan temaslar haricinde gezi güzergâhı boyunca kat edilen yolların durumu, gezi rotasında yer alan şehirlerin bazı fiziki özellikleri, konsolos yardımcısının konakladığı ve ziyaret ettiği turistik mekânların özellikleri hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte Haigh; Talas Amerikan Erkek Okulu, Kayseri Amerikan Kliniği (Talas Nute Kliniği), Tarsus Amerikan Koleji, Adana Amerikan Kliniği ve Gaziantep Amerikan Hastanesi'ni de ziyaret etmiştir. Haigh'in söz konusu Amerikan kurumları hakkındaki değerlendirmeleri dikkate değerdir. Raporda ayrıntılı şekilde yer verilen diğer bir kurum ise Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'dır. Fabrikanın Haigh'in özellikle dikkatini çekmiş olmasının olası sebepleri; fabrikanın Ruslar tarafından kurulmuş olması ve fabrikaya girişte yaşanan ve konsolos yardımcısının ilginç bulunduğu durumlar olabilir.

Haigh'in gezi boyunca karşılaştığı Amerikalılarla ilgili gözlemlerini aktarırken dönemin Amerikan siyasetinin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Karşılaşılan Amerikalıların, hatta Türkiye'de bulunan SSCB'nin ataşe yardımcısı gibi diğer yabancıların Haigh'in gözüyle, sübjektif bir yaklaşımla komünizm karşıtı ve Mccartyci bir bakış açısıyla değerlendirildiği öne sürülebilir. Bununla birlikte raporda gezinin yapıldığı dönemde Türkiye'de bulunan Amerikalılara ve Amerikan kurumlarına odaklanması, söz konusu kişi ve kurumların faaliyetleri hakkında bilgi verilmesi bakımından rapor ilgi çekicidir.

John William Haigh'in raporunda dikkat çeken bir diğer husus; konsolos yardımcısının ziyaret ettiği Amerikan kurumlarının Amerikan Board ile ilişkili kurumlar olmasıdır. Benzer şekilde, görüşülen Amerikalıların birçoğunun aynı teşkilat ile bağlantılı kişiler olduğu görülmektedir. Rapor, gezinin yapıldığı dönemde Amerikan Board teşkilatının özellikle sağlık ve eğitim alanlarında Türkiye'deki faaliyetlerinin anlaşılması açısından da

önem arz etmektedir. Haigh'in gözlemlerinde aktardığına göre söz konusu kurumlar ve bu kurumlarda görev yapan Amerikalılar özverili bir şekilde çalışmakta, yöre halkı tarafından takdir edilmekte ve başarılı işlere imza atmaktadırlar.

Raporda, ziyaret edilen kurumların merkezi ve yerel otoritelerle yaşadıkları sorunlara da kısmen yer verilmiştir. Ancak bu sorunlardan söz edilirken sadece Amerikan kurumlarındaki görevlilerin bakış açısı dikkate alınmıştır. Gezi esnasında görüşülen Amerikalıların küçük bir kısmının ise sivil veya askeri yardım işleri ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Bu durumda, konsolos yardımcısının gezisi sırasında odaklandığı grubun, Amerikan Board ile bağlantılı olan ve bir süredir Türkiye'de yaşayıp Amerikan kurumlarında görev yapan Amerikalılar olduğu öne sürülebilir. Ayrıca raporun yazılış amacında belirtildiği üzere kaç Amerikalı ile görüşüldüğü, bunlardan kaçının konsolosluğun faaliyetleri hakkında bilgilendirildiği ya da konsolosluğa kaydolmasının sağlandığına dair bir bilgi de raporda yer almamaktadır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. ABD Ulusal Arşivi (U.S. National Archives)

Democracy in Turkey, 1950-1959: Records of the U.S. State Department Classified Files, From Izmir to Department of State, Telegram No:60, 20 June 1951.

2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

30.18.1.2.123.74.13.

30.18.1.2.131.3.10.

KİTAPLAR

Biographic Register of the Department of State, April 1, 1949, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1949.

Department of State Newsletter, July 1975, No. 170.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012.

ERHAN, Çağrı, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara 2015.

Foreign Service List, January 1, 1950, U.S. Government Printing Office, Washington D.C., 1950.

GÖKPINAR, Kâni Mutlugün, *Geçmiş Zaman Olur Ki...*, Tibyan Yayıncılık, Antalya 2017.

GÖNLÜBOL, Mehmet, Cem Sar vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2014.

GÜVEN, Sami, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1998.

KARAKAŞ, Nuri, *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2013.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.

LAFEBER, Walter, *The American Age: United States Foreign Policy at Home and Abroad since 1750*, W. W. Norton & Company, Newyork 1989.

- ORAN, Baskın (Ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt: I, 1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- ÖYMEN, Altan, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, 11. Baskı, İstanbul 2014.
- ÖZSOY, Hasan, *Kayseri'de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*, Talas Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 1996.
- PAMUK, Şevket, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- SANDER, Oral, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.
- TAMER, Ülkü (Der.), *Amerika'ya Karşı Eylemleri Araştırma Komitesi'nin Tutanakları-İhanet Yılları*, +1 Kitap, İstanbul 2007.
- YILDIZ, Özgür, *Anadolu'da Amerikan Okulları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- YILDIZ, Özgür, *Misyonerlik ve Amerikan Board Teşkilatı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- YÜCEL, İdris, *Anadolu'da Amerikan Misyonerliği ve Misyon Hastaneleri (1880-1934)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2017.

MAKALELER

- BÖLME, Selin M., "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik Ve Değişim", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), ss. 51-71.
- ELMACI, M. Emin, Burcu İYİGÖR, "Kuruluş Gelişim ve Değişim Süreçleriyle Talas Amerikan Koleji", *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, Yıl 2018, ss. 155-171.
- ERHAN, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1 (1996), ss. 275-287.
- SEMİZ, Yaşar, Güngör TOPLU, "Cumhuriyet Döneminde Amerikan Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi: Thornburg Raporu", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 27 (2019), ss. 455-484.
- SEMİZ, Yaşar, Güngör TOPLU, "Cumhuriyet Döneminde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 45 (Nisan 2019), ss. 29-59.
- ŞENEL, Aymelek, "Amerikalı Bir Diplomatın Gözünden 1951 Yılında Batı Anadolu: E. F. Rivinis'un İzmir Konsolosluk Bölgesi Gezisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 20, Sayı 41 (Güz 2020), ss. 729-761.
- YILDIZ, Özgür, *Kayseri Amerikan Hastanesi (1887-1967)*, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25 (Güz 2010), ss. 105-116.

TEZLER

- HALİFEOĞLU, Meral, *Tarsus Amerikan Koleji'nin Kuruluşu, Gelişimi ve Faaliyetleri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2007.
- YÜCEL, İdris, *Kendi Belgeleri Işığında Amerikan Board'ın Osmanlı Ülkesindeki Teşkilatlanması*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

DİJİTAL KAYNAKLAR

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17306>(Erişim Tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/17259>(Erişim Tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16944>(Erişim Tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15560>(Erişim Tarihi: 30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15340>(Erişim Tarihi: 30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12061>(Erişim Tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15220>(Erişim Tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15338>(Erişim tarihi:30.04.2021).

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12053>(Erişim Tarihi:01.05.2021).

<http://www.kayseri.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

<http://www.nigde.gov.tr/gorev-yapmis-valilerimiz> (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

<https://archives.yale.edu/repositories/4/resources/116> (Erişim Tarihi:01.05.2021).

<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/congregationalist> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

<https://www.gale.com/intl/c/democracy-in-turkey-1950-1959-records-of-the-us-state-department-classified-files> (Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018).

https://www.globalministries.org/in_memoriam_rev_dr_james_10_10_2014_1215/ (Erişim Tarihi:30.04.2021).

Ek I: John William Haigh'in Raporunda Yer Alan "Gizli" İbareli Ek

CONFIDENTIAL Annex
(Classification)

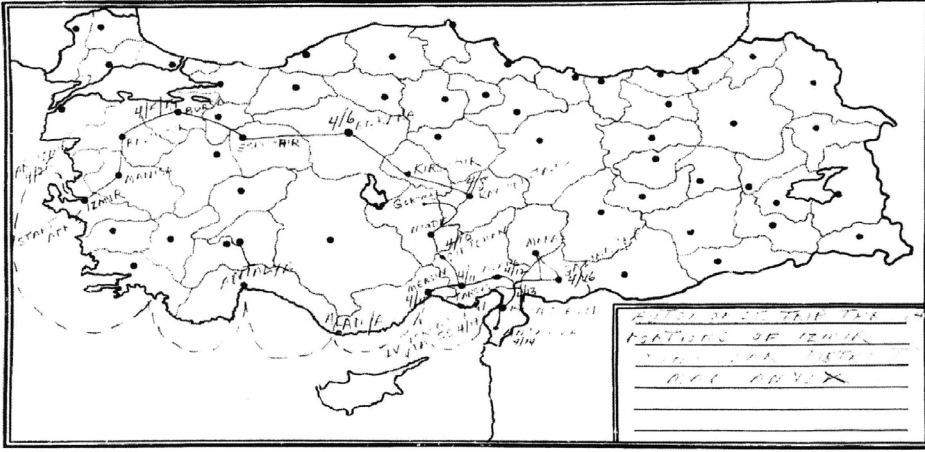
Enclosure 1 to Izmir
UNCLASSIFIED Despatch
No. 60, June 20, 1951.

POLITICAL OBSERVATION.

It was while at the dinner table conversing with the staff of the American School at Talas that I first noticed the pro-Soviet tendency of Mr. Dittes, newly arrived teacher. Another young teacher, evidently possessed with a curiosity and desire to see for himself, had applied to the Soviet Consulate General several months previously for a visitor's visa into the U.S.S.R. When he had heard that I had previously been in the Soviet Union he asked me several questions. I told the young teacher that I would be very surprised if he received a visa, to which he answered that he had not even gotten a reply to his request. It was obvious that during my conversations Mr. Dittes had a look of incredulity upon his face and quite openly thought I was telling untruths. This is an entirely personal evaluation, but I believe Mr. Dittes belongs to that school of idealists who are apologists for America, the clean-up-our-own-house, appeaser type. He remarked that we (America) were far from perfection. Mr. Dittes is oblivious of the political freedom which he can enjoy to make critical remarks, a luxury that would cost him dear in the Soviet Union. My evaluation of this man was later corroborated confidentially to my wife by a member of the school staff who stated that she was happy that I had spoken a few truths about Russia as there was a member of the school staff who needed a little enlightenment on the subject. I feel certain, however, that Mr. Dittes is not an active party member, but is one of those persons who might gullibly join spurious peace-fronts.

CONFIDENTIAL

Ek II: John William Haigh'in Gezi Rotasını Gösteren Harit

Enclosure No. 2 to Izmir Despatch No. 60, dated June 20, 1951.